

İstanbul Üniversitesi

İstanbul Türk Ocakları

Doğumunun 120. Yılında
Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu Hatıra Kitabı

Editörler

Prof. Dr. **Fikret Turan** - Dr. Öğr. Üyesi **Özcan Tabaklar**
Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Eski Türk Dili Anabilim Dalı

Celebrating His 120th Birth Anniversary
Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu Memorial Volume

Katkılarıyla Yayımlanmıştır.

YAYIN NU: 22

ISBN 978-605-9443-25-8

Baskı:

ŞenYıldız Yayıncılık Hediyeelik Eşya ve Tekstil San ve Tic.Ltd.Şti.
Gümüşsuyu caddesi. Dalgıç İş Merkezi No:3 Kat:1 Topkapı-İstanbul
Tel: 0212 483 47 91 • Faks: 0212 483 48 23
İstanbul-2019

Doğu Türkçesi Kur'an Tefsirindeki Yarıg Kanat "Yarasa" Tamlaması Hakkında

Ahmet Aksu
İstanbul Üniversitesi

Özet

Makalede, Doğu Türkçesi Kur'an tefsirinde geçen *yarıg kanat* "yarasa" tamlaması, tarihî ve modern Türk lehçelerinde geçen benzer tamlamalar ve birleşik kelimelerle karşılaştırılmaktadır. İlk önce *yarıg kanat* tamlamasının yazmada nasıl geçtiği gösterilmiştir. Tarihî ve modern Türk lehçelerindeki benzer tamlamalar ve birleşik kelimeler sıralanarak Türkologların bu yapılar hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Ardından deri manasına gelen *yarıg* kelimesinin tarihî ve modern Türk lehçelerindeki şekilleri ele alınmıştır. Bu karşılaştırma neticesinde çeşitli Türk lehçelerinde görülen şekillerin *yarıg kanat*'tan her lehçenin kendine özgü ses hadiseleriyle geliştiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkçesi, *yarıg kanat* (yarasa kuşu), Türk lehçeleri, ses hadiseleri, deri.

On the Determinative Group "yarıg kanat" 'bat' in the Eastern Turkish Exegesis of Qur'an

Abstract

In this paper, the determinative group *yarıg kanat* "bat" which is mentioned in the Eastern Turkish exegesis of Qur'an, is compared with similar determinative group and compound words found in historical and modern Turkic dialects. Firstly, it is demonstrated in which fashion the determinative group *yarıg kanat* is used in manuscript. Similar determinative groups and compound words from historical and modern Turkic dialects are listed and the views of Turcologists on these structures are included. Thereafter the forms of the word *yarıg*, the meaning of which is leather, in historical and modern Turkic dialects are discussed. It is concluded that these forms found in various Turkic dialects actually originated from *yarıg kanat* and underwent changes in line with the own phonetic changes of each dialect.

Keywords: Eastern Turkish, *yarıg kanat* (the bird bat), Turkic languages and dialect, phonetic changes, leather.

Yarık Kanat Tamlaması

Yüksek lisans tezi olarak çalıştığımız Doğu Türkçesi Kur'an tefsirinde geçen *yarık kanat* **يارغ قنات** (TS) ¹ **يارغ قنات** (YA) ² “yarasa” tamlaması, taradığımız sözlük ve eserlerde geçmeyen bir sıfat tamlamasıdır. *Yarık kanat* tamlamasının ilk kısmı olan *yarık* kelimesi, YA nüshasında TS nüshasından farklı olarak ikinci “ي” harfinin noktası yazılmamış şekilde geçmektedir. Fakat bu YA nüshasının bir hususiyetidir ve bunun gibi birçok kelimedede noktalar kullanılmamıştır. Geçtiği kısım her iki nüshada da Saff suresinin sekizinci ayetidir. TS nüshasının 259a varlığının 17. satırında, YA nüshasının 606b varlığının 21. satırında geçmektedir. Geçtiği kısmın daha iyi anlaşılması için TS nüshasındaki kısmı aşağıda veriyoruz.

“...**yarık kanat** irâdeti kim mü'essir emestür kıyaş-nıñ bolmaqlığı-da.”

Aktarım: ... Güneşin doğmasında (ortaya çıkmasında) yarasanın arzusu etkili değildir.

Eser, Hüseyin Vaiz-i Kaşifi tarafından yazılan *Mevâhib-i Aliyye'nin Doğu Türkçesine yapılan bir tercümesi olduğundan*³ anlamını bilmediğimiz veya okuyamadığımız kelimeleri, *Mevâhib-i Aliyye'nin Osmanlı Türkçesine yapılan tercümelerine* veyahut da *Mevâhib-i Aliyye'nin Farsça istinsahlarına* bakma yoluyla belirleyebilmemiz, eserde geçen kelimeleri doğru okuma ve anlamlandırmamıza yardımcı olmaktadır. Şeyh Ömer Adûlî Niğdevî'nin *El-Mevâhibü'l-Aliyye Tercümesi*'nde⁴ ve *Mevâhib-i Aliyye'nin Süleymaniye Kütüphanesi*'nde⁵ bulunan Farsça istinsahında *yarık kanat* yerine Arapça “yarasa” manasına gelen *ħuffâş* kelimesinin kullanılması, *yarık kanat* tamlamasının “yarasa” manasına geldiğini göstermektedir.

Yarık kanat, bu şekliyle tarihî metinlerde ve günümüz Türk lehçelerinde geçmesi de buna benzer bazı yapılar ilk defa Memlûk Kıpçak Türkçesi ile yazılmış eserlerde görülmüştür: *Yarı kanat* (Baykuş İM), *yar kanat* (yarasa TZ).⁶ *Yarı kanat* İM'de şu şekilde geçer: *Takı ol aᅇᅇdi Muᅇnī atlıᅇ kitebde: yarı kanat*

¹ Yusuf Ağa Nüshası (YA): Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde 42 YU 6624 kayıt numarası ve ‘Türkçe, Uygurca, Çağatayca Tefsir’ adı ile kayıtlıdır. Hicri 951 (Miladî 1544) tarihinde yazılmıştır.

² Topkapı Sarayı Nüshası (TS): Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı III. Ahmet bölümü Numara 16'da Tefsir-i Çağatâ'î adıyla muhafaza edilmektedir. Hicri 950 (Miladî 1543) tarihinde yazılmıştır.

³ Özcan Tabaklar ve Saidbek Boltabayev, “Çağatayca Mevahib-i Aliyye (Tefsir-i Hüseyini) Tercümesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 57, Sayı: 57, (2017), s. 255.

⁴ Millet Genel Kütüphanesi Pertev Paşa Bölümü No: 22.

⁵ Süleymaniye Kütüphanesi Amcâzâde Hüseyin Paşa Koleksiyonu No: 34-SÜ-HÜ 40.

⁶ Recep Toparlı, Hanifi Vural ve Recep Karaatlı, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2007, s. 312.

*sidiği taķı tizegi nerse degül tip...*⁷ *Yarı kanat* 1837'de tamamlanmış olan Doğu Türkçesi-Farsça manzum bir sözlükte de “yarasa” manasında geçmektedir: *yarıkanat u diğer yarķanat Őepere h"ân/ soruğ su 'al bedāni vü aytuğ est cevāb*⁸. DM'de geçen *yer kanat* (yir kanat)⁹ “yarasa” Şekli de büyük ihtimal *yarkanat*'tan gelişmiştir. Bugün Güney Harezem Oğuzcasında da *a>e* değişimi neticesinde *yerkanat* kelimesi kullanılmaktadır.¹⁰

Yarkanat birleşik kelimesi Doğu Türkçesinde Senglah'ta¹¹, Lügat-i Çağatay ve Türki-i Osmanı'de¹², Dictionnaire Turk-Oriental'de¹³ ve Fethali Kaçar Lügati'nde¹⁴ de “yarasa” manasında geçmektedir.

Yarığ kanat'tan geliştiğini düŐündüđümüz birleşik kelimelerin günümüz Türk lehçelerindeki kullanımları ise Şöyledir:

BaŐkurtça: *yarganat*, Kazakça: *jarganat*, Kırgızca: *carganat*, Tatarca: *yarkanat*, Türkmençe: *yargānat*,¹⁵ Hakasça: *çarhanat*,¹⁶ Altayca: *carganat*,¹⁷ Karakalpakça: *jarganat*¹⁸ Kumukça (dialekt): *yarkanat*, Nogayca: *yarganat*¹⁹ Őorca: *čarganat*²⁰ Yakutça: *sarī kīnat*.²¹

Bu kısımda Kumukça *yarkanat* olarak yazdığımız birleşik kelimeye kısaca değinmek istiyoruz. Bu kelime, BAMMATOV, Z.Z., *Kumıksko-Russkiy Slovar*, Moskva 1969. s. 91.'de, dialekt sözü olarak *варканат* Şeklinde yazılmıştır.

⁷ Recep Toparlı, *İrŐādü'l-Mülük Ve Ő-Selātin*, TDK Yayınları, 1992, Ankara, s. 230. 142a/5.

⁸ Fikret Turan, *Çağatayca Manzum Sözlük Nisāb-ı Kutbiyye*, TDK Yayınları, Ankara, 2019, s. 49., 39. beyit.

⁹ Recep Toparlı, *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati'ŕ-Türkiyye(Türk Dilinde Parlak İnci)*, TDK Yayınları, 2003, s. 125. 9b/2'de yer alan kelime Şu Şekilde yazılmıştır: **يِرِكَنَات**

¹⁰ Eker, “Özbekistan'da Oğuzca Bir Diyalekt: Güney Harezem-Oğuzcası”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)*, S. 5, (2006), s. 121.

¹¹ Sir Gerard Clauson, *Sanglax: a Persian Guide to the Turkish Language*, London, 1960, s. 329v/2.

¹² Hüseyin Turgut, *Şeyh Süleyman Efendi-i Buhari Lügat-ı Çağatay ve Türki-i Osmanı (Cild-i Evvel) Adlı Eserin Transkripsiyonu*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 1995, s. 600.

¹³ Selçuk Yılmaz, “M. Pavet de Courteille'nin “Dictionnaire Turk-Oriental” Adlı Sözlüğünün Türkiye Türkçesine Çevirisi ve Leksikolojik İncelemesi,” Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu, 2016, s. 454.

¹⁴ Farhad Rahimi, *Fethali Kaçar 'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, (2. cilt), Akçağ Yayınları, Ankara, 2018, s. 1998.

¹⁵ Ahmet Bican Ercilasun (Ed.), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 968, 969.

¹⁶ Ekrem Arıkoğlu, *Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 81.

¹⁷ Emine Gürsoy Naskali, Muvaşfak Duranlı, *Altayca Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s. 54.

¹⁸ N. A. Baskakov, *Karakalpaksko-Russkiy Slovar*, Moskva, 1958. s. 231.

¹⁹ N. A. Baskakov, *Nogaysko-Russkiy Slovar*, Moskva 1963. s. 468.

²⁰ Nadejda N. Kurpeşko Tannagaşeva, Şükrü Halük Akalın, *Şor Sözlüğü*, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana, 1995, s. 14.

²¹ Yuriy Vasiliev (Cargıstay), *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 1995, s. 297.

Eserin 2011 yılındaki baskısında da варканат (диал.) olarak yazılan kelime-den *geçekuş*'u kelimesine gönderme yapılmıştır.²² Kelime Doerfer (TMEN 4. Cilt, 1963 s. 143.), Clauson (EDPT, yarasa/yerise maddesi s. 972), ve Pekaçar'ın Kumuk Türkçesi Sözlüğü'nde *varkanat*²³ şeklinde geçmektedir. Kelimeyi *varkanat* şeklinde Latin harflerine çevirenler, kelimeyi büyük ihtimal yukarıda verdiğimiz Kumukça-Rusça sözlükten almıştır. *Varkanat* kelimesi, Kumukçada *v* ile başlayan kelimelerin hepsinin yabancı kökenli olmasından dolayı dikkati çekmektedir. Kiril alfabesindeki “в” harfinin Kumuk Türkçesinde hem *v* hem de *w* sesini vermesinden dolayı bu kelime *w* ile de okunabilir. Fakat “Yarıg Kelimesi” kısmında değineceğimiz üzere Kumukça *yari* “ince deri” kelimesi bu lehçede yaşadığından ve Türk lehçelerinde *y->v-/w-* veya Kumukçada birkaç kelimeye *y->c-* değişimi dolayısıyla *y->c->w-* gibi bir değişimin olmamasından dolayı Kumukça *varkanat/warkanat* yapısı izaha muhtaçtır. Biz bu kelimenin *yarkanat* yerine yanlış kaydedilmiş olabileceğini düşünüyoruz.

Clauson, EDPT'de “yarasa” maddesinde *yarkanat* ile ilgili de bilgi vermiş ve *yarkanat* için “with split (ya:r) wings” manasına gelebilecek bir Türkçe etimoloji girişimi yapılabileceğini söylemiştir. Maddenin ilerisinde Senglah yazarının *yarkanat* kelimesini *yargag kanat*'ın kısaltılmış biçimi diye yazdığını ve *yargag kanat* kelimesinin Senglah'ta “bal-i püst (with a wing made of skin)” olarak geçtiğini belirtmiştir.²⁴

Verbitskiy, sözlüğünde *yaru/yarig* (Altay, Teleüt) kelimelerinin manasını “ham deri” olarak vermiştir. Ardından *yaru kanat* (yarkanat) şeklini örnek olarak göstermiştir.²⁵ Yani Verbitskiy *yaru kanat* (yarkanat) şekillerini “ham deri” manasındaki *yaru/yarig* ile ilgili olduğunu düşünmüştür. Radloff da Altay (Asıl Altay, Telüet) lehçesinde “ham deri” manasında *yarü* kelimesini vermiş ve Verbitskiy gibi *yarü kanat* (yarkanat)'ı örnek olarak göstermiştir.²⁶

Kırgızca etimolojik sözlükte Kırgızca *carganat* kelimesi *car+kanat* şeklinde çözümlenmiş, birleşik kelimenin ilk kısmı olan *car*'a “deri, zar” manası verilmiştir. Eserde, *car* sözünün varyantı olduğu söylenen *carı* kelimesinin

²² БАММАТОВ, Z.Z., Kumiksko-Russkiy Slovar, Mahaçkala, 2011, s. 71.: ВАРКАНАТ диал. зоол. летучая мышь; см. гечекуш. Sayın Çetin Pekacar ile yaptığımız görüşmede bize kitabın 2013 baskısında da “geçekuş” sözüne gönderme yapıldığını ve Kumukçada “в” harfinin hem *v* hem de *w* olarak okunabileceğinden *w* ile okumanın daha doğru olabileceğini söyledi. Verdiği bilgilerden dolayı kendisine teşekkür ederiz.

²³ Çetin Pekacar, *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, s. 363.

²⁴ Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University Press, Oxford, 1972, s. 972.

²⁵ V. Verbitskiy, *Slovar Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Tyurkskogo Yazıka*, Kazan, 1884, s. 81.

²⁶ Fatih Numan Küçükballı, “Wilhelm Radloff'un ‘Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy’ Adlı Sözlüğündeki Altay Lehçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi (Ses bilgisi-Karşılaştırmalı sözlük),” Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2018, s. 1510.

Kırgızcada *teri-carı* kullanımında geçtiği belirtilmektedir. Yine bu sözlükte de yarasanın kanatlarının deriye benzediği vurgulanmıştır.²⁷

Kazakça hazırlanmış olan etimolojik sözlükte, Kırgızca etimolojik sözlüktekinе benzer olarak, *jarkanat*'ın zar ve kanat manasına gelen iki kelimedenden (-jar(ı) ve kanat) oluştuğu söylenmiş, *jarkanat*'ın ilk kısmı olan *jar*'ın Kazakçada tek başına kullanılmadığı belirtilmiştir.²⁸

Ataniyazov, Türkmence *yargānat*'ın deri, ham deri manasındaki *yarı* ve kanat manasındaki *gānat* kelimelerinin birleşmesiyle oluştuğunu belirtmektedir.²⁹

Talat Tekin, deri manasındaki *yar*, *yarı* kelimelerine dayanarak DLT'de geçen *yarısa* “yarasa” kelimesini *yarı*+*sa* olarak çözümlemiştir. Modern Türk lehçelerinde kullanılan *yarkanat* ve türevlerini **yar kānat*'tan fakat Yakutça *sarī kınat*'ı **yarıg kanat*'tan getirmiştir.³⁰ Gerard Doerfer ise *yarısa* kelimesinin yabancı bir dilden geldiğini veya tabu formu olduğunu düşünmektedir.³¹

Orçun Ünal, Türkmence *yargānat*'ı **yarıg kānat*'tan getirmişse de “Genel Türkçe **yar kānat* (krş. Tkm. *yargānat*) birleşik kelimesindeki **yar* da *yarıg* kelimesinin kökü olabilir.” demektedir.³²

ETSY'da *yarkanat*'ın Şerbak ve Menges tarafından *yarı* “zar, deri” +kanat olarak düşünüldüğü yazmaktadır. Ayrıca Memlûk Kıpçak Türkçesindeki *teri kanat*, Hakasça *hırna kanat*, Anadolu ağızlarındaki *kayış kanat* örnekleri ile Yakutça *sarī kınat*'ın bu düşüncüyü desteklediği belirtilmektedir. Sözlükte *yarısa*'daki *yarı* ile *yarkanat*'daki *yar*'ın eş anlamlı gibi olduğu da ifade edilmiştir.³³

Biz de metnimizde geçen *yarıg kanat*'ın manasının deri kanat olduğunu düşünüyoruz. TZ'de geçen *teri kanat*'ın “yarasa” manasına gelmesinden başka³⁴ tarihî ve modern Türk lehçelerinde *yarıg* kelimesinin çeşitli ses hadiseleriyle aldığı şeklin hep deri ile ilgili manalara gelmesi bu düşüncüyü desteklemektedir. Ayrıca yukarıda belirtildiği üzere Hakasçada yarasa için *çarhanat*'tan başka *hırna hanat* diye bir kullanım daha vardır. Bu tamlama da *hırna* “deri” ve

²⁷ K. Seydakmatov, *Kırgız Tilinin Kısaça Etimolojikalık Sözdüğü*, İlim Yayınları, Frunze, 1988, s. 90.

²⁸ A.I. Iskakov, R. Sızdikova, Şora Ş., Sarıbayev, *Kazak Tilinin Kısaça Etimolojikalık Sözdüğü*, Almatı, Kazak SSR'nin Gılım Baspası, 1966. s. 82.

²⁹ Soltanşa Ataniyazov, *Türkmen Dilinin Sözköki (Etimolojik) Sözlüğü*, Aşgabat, Miras, 2004., s. 411.

³⁰ Talat Tekin, “Türk Dillerinde Önseste y- Türemesi”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, Sayı: 4, (1994), s. 63.

³¹ Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen* (Cilt 4.), Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1963, s. 143.

³² Orçun Ünal, “Klasik Moğolca Söz Varlığında Türkçe Kökenli Kelimeler ve Türkçe-Moğolca Ses Denklikleri”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2016, s. 100-101.

³³ L. S. Levitskaya, *Etimolojiceskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov: Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovi na bukvı “C, J, Y”*. Moskva: Nauka (=ESTYa/IV), 1989, s. 140-141.

³⁴ Besim Atalay, *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*, TDK Yayınları, İstanbul, 1945, s. 256.

hanat “kanat”tan oluşmuştur.³⁵ Anadolu ağızlarında kullanılan *kayış kanat*³⁶ “yarasa” yapısı da deri kanat kullanımına uymaktadır. Yarasaya neden deri kanat dendiği ise yarasanın kanatlarının yapısı ile alakalıdır. Meydan Larousse Ansiklopedisinde yarasa şöyle tarif edilmektedir: “Yarasalar takımından olan ve gövdesi sıçana benzeyen **deri kanatlı** bütün memeli hayvanların ortak adı (ilmî adı *Verpertilio*)...”.³⁷ Ana Britannica’da ise yarasanın kanatları şöyle tarif edilmiştir:

“Yarasaların kanatları, ön bacakların evrim sürecinde değişikliğe uğramasının bir sonucudur. Parmakları başparmak dışında son derece uzamış, önkol ve üstkolun önünden gövdenin yanları boyunca bileğe ya da ayaklara uzanan **uçma derisiyle** bağlanmıştır. Yarasaların çoğunda bacaklar arasında gerili gene iki katmanlı ve tüysüz bir **uçma derisi** bulunur.”³⁸

Biz, tarihî ve modern Türk lehçelerinde geçen *yarkanat*, *yarıkanat*, *çarganat*, *sarî kınat* vb. kullanımların eskicil bir şekil olan *yarıg kanat*’tan geliştiğini düşünüyoruz. Memlûk Kıpçak Türkçesindeki *yarı kanat* yapısı birden fazla heceli kelime sonlarındaki -g/-ğ seslerinin bu lehçedeki bazı örneklerde düşmesinden dolayı³⁹ *yarıg kanat*’tan gelişmiş olmalıdır. Doğu Türkçesinin diğer eserlerinde görülen *yarıkanat* ve *yarkanat* şekilleri *yarıg kanat*’tan konsonant tekleşmesi ve vurgusuz orta hecenin düşmesiyle oluşmuş olabileceği gibi Doğu Türkçesinin Orta Asya’daki bütün Türklerin yazı dili olması sebebiyle Kıpçak Türkçesinden ödünçlenmiş de olabilir. Bu sebepten Doğu Türkçesinde kullanılan *yarıkanat* ve *yarkanat* şekillerinin ödünçleme mi yoksa *yarıg kanat* yapısından mı geliştiğini kesin olarak belirlemek zordur.⁴⁰ Yakutçadaki *sarî kınat*, Radloff ve Verbitskiy’in sözlüklerinde geçen Altayca *yarı kanat/yarū kanat* şekilleri hariç diğer birleşik kelimelerin Tekin’in *yarı+sa* diye ayırdığı *yarı* “deri” kelimesinden veya Tatarca (Layış ağzı) *yar* “zar”⁴¹ ve Radloff’un sözlüğünde yer alan Altayca *yar* “zar”⁴² kelimesinden gelişmiş olabileceği de düşünülebilir. Fakat biz metnimizde geçen *yarıg kanat*, Yakutçadaki *sarî kınat* ve Verbitskiy ile Radloff’un vermiş olduğu *yarı kanat/yarū kanat* şekillerine dayanarak tarihî ve modern Türk lehçelerinde kullanılan birleşik kelimelerin *yarıg kanat*’tan geliştiğini düşünüyoruz.

³⁵ Ekrem Arıkoğlu, *a.g.e.*, hırna: s. 175, hanat: s. 144.

³⁶ Türk Dil Kurumu, *Derleme Sözlüğü VIII*, TDK Yayınları, Ankara, 1975, s. 2701.

³⁷ *Meydan Larousse 12. Cilt.*, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 730.

³⁸ *Ana Britannica 22. Cilt.*, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 301-302.

³⁹ Galip Güner, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, s. 103.

⁴⁰ Bugünkü Özbek Türkçesinde yarasa için Farsça kökenli *körşäpäläk* kullanılmaktadır. Ahmet Bican Er-cilasun (Ed.), *a.g.e.*, s. 969.

⁴¹ L. Y. Mahmutova, *Tatar Telenen Dialektologik Süzlege*, Kazan, 1969, s. 166.

⁴² Fatih Numan Küçükballı, *a.g.e.*, s. 1497.

Yarığ Kelimesi

Yarığ kelimesi ve bu kelimeyle alakalı olan *yar*, *yarı* kelimelerinin etimolojileri hakkında, benzer yapıların Çuvaşçada, Macarcada ve Altay dillerinde olmasından dolayı birçok farklı görüş ileri sürülmüştür. Bu sebepten biz burada *yarığ* kelimesinin etimolojisine girmekten çok tarihî ve modern lehçelerde geçen şekilleri ve *yarığ kanat* ile ilgisine değineceğiz. *Yar*, *yarı* ve *yarığ* kelimelerinin etimolojileri için şu eserlere bakılabilir: 1.) Emine Ceylan, *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 46, 47. 2.) L. S. Levitskaya, *Etimoloğışeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov: Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovna bukvi "C, J, Y"*. Moskva: Nauka (=ESTYa/IV), 1989, s. 146. 3.) Martti Räsänen, "Über die Lederbearbeitung der ural-altaischen Völker", *Ural-Altäische Jahrbücher*, Harrassowitz, Wiesbaden, 1959 s. 315, 316. 4.) M. Stachowski, "Uralistisch-turkologische Überlegungen zur Fledermaus", *Studia Etymologica Cracoviensia*, vol. 4, Kraków, 1999, s. 127–136'ya başvurulabilir.

Moğolca ile ilgisi için: Orçun Ünal, *Klasik Moğolca Söz Varlığında Türkçe Kökenli Kelimeler ve Türkçe-Moğolca Ses Denklikleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 99, 100, 101 ve 604, 605, 606'e, ve Talat Tekin, "Türk Dillerinde Ökseste y- Türemesi", *Türk Dilleri Araştırmaları* 4, 1994, s. 63'e, Altay dilleri ile ilgisi için: Sergei Starostin, Anna Dybo, Oleg Mudrak, *An Etymological Dictionary of Altaic Languages (Part two L-Z)*, Brill Leiden/Boston, 2003, s. 1509'a bakılabilir.

Yarığ kanat tamlamasının sıfat kısmı olan ve "deri, zar, ince deri" gibi manalara gelen *yarığ* kelimesi bu şekliyle tarihî lehçelerden taradığımız eserlerde geçmemektedir. Fakat yukarıda da belirtildiği üzere "ham deri" manasındaki *yarığ* şekli 1884 yılında yayımlanan Verbitskiy'in sözlüğünde vardır. *Yarığ* kelimesi ile ilgili olan en eski kullanım *yarı* "yağ çömleğinin ağzına bağlanan deri (İH)" manasıyla Memlük Kıpçak Türkçesinde geçmektedir.⁴³ *Yarı* kelimesi "dağarcık" manasıyla Fethali Kaçar Lügati'nde,⁴⁴ "deri" manasıyla da *Dictionnaire Turk-Oriental'* de vardır.⁴⁵

Modern Türk lehçelerindeki kullanımı ise şöyledir:

Derleme Sözlüğü'ndeki **yarı**: (I) Yağ çömleğinin ağzına gerilen deri (Konya)⁴⁶, Memlük Kıpçak Türkçesindeki manayla aynıdır. Radloff'un sözlüğünde Altaycada (Asıl Altay ve Teleüt ağzı) **yarū**: Ham deri manasında kullanılan kelime,⁴⁷ bugünkü Teleüt ağzında **d'aru**: Deriden yapılmış bir cins eldiven.⁴⁸

⁴³ Recep Toparlı; Hanifi Vural ve Recep Karaatlı, *a.g.e.*, s. 312.

⁴⁴ Farhad Rahimi, *a.g.e.*, s. 1201.

⁴⁵ Selçuk Yılmaz, *a.g.e.*, s. 453.

⁴⁶ Türk Dil Kurumu, *Derleme Sözlüğü*, XI. Cilt, TDK Yayınları, Ankara, 1993, s. 4183.

⁴⁷ Fatih Numan Küçükballı, *a.g.e.*, s. 1510.

⁴⁸ L.T. Ruyimina-Sırkaşeva, N.A. Kuçığaşeva, *Teleüt Ağzı Sözlüğü*, Çev. Şükrü Haluk Akalın, Çaştegin Turgunbayev, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s. 19.

şeklinde yaşamaktadır. Yakutça: **sarī**: 1. Geyik güderisi 2. İnce deri, zar⁴⁹, Tatarca **yarı**: 1. Zar, ince kat. 2. Kabuk, dış tabaka⁵⁰, Kumukça **yari**: Derinin ince tabakası (insanda veya hayvanda)⁵¹, Hakasça **çarığ**: Deri, kösele⁵², Şorca **çarıg**: Ham deri⁵³, Dolganca **harī**: İnce deri tabakası⁵⁴, Karaçay-Malkarca **carı**: Hayvan derisi, kürk; kösele, gön⁵⁵, Türkmençe **yarı** (yârı): Elde hazırlanan deri⁵⁶, demektir.

Tekin, Altayca (Kumandı) *d'aru*, Yakutça *sarī* kelimelerini⁵⁷ Orçun Ünal, Yakutça *sarī*'dan başka Dolganca *harī*, Şorca *çarıg*, Memlûk Kıpçak Türkçesi, Tatarca, Türkmençe *yarı* kelimelerini de **yarığ* kelimesinden getirmiştir.⁵⁸

Altayca (Asıl Altay, Teleüt) *yarū* (bugünkü Teleüt ağzında *d'aru*) Yakutça *sarī* ve Dolganca *harī* kelimeleri sondaki ünlünün uzun olmasından dolayı ve sayılan lehçelerin ses kurallarından ötürü *yarığ*'tan geliştiği açıktır. Hakasçada geçen *çarığ* kelimesi, bu lehçedeki -ğ > -ğ değişimi dolayısıyla *yarığ*'tan gelişmiştir. Bilindiği gibi çok heceli kelimelerin sonundaki -ığ ses grubu Güney Altay ağzlarında *ū*, Yakut Türkçesinde *ī* olurken Hakas Türkçesinde sızıcılızmuş olarak yaşamaktadır.⁵⁹ Hakas Türkçesinin bir ağzı konumunda olan Şorçada ise kelime ve ek sonlarındaki *ğ* sesi korunduğundan⁶⁰ kelime bu lehçede *çarıg* olarak geçmektedir.

Yarığ'tan gelişmiş olan kelimeler kanat ile birleştiklerinde Hakasça *çarhanat*, Şorca *çarganat*, Tatarca *yarkanat*, Türkmençe *yargānat* Kazakça *jarganat*, Kırgızca *carganat* gibi şekillere girmiştir. Kelime birleşmelerinde ses düşmesi ve değişmesi gibi fonetik olaylar sıklıkla görüldüğünden yukarıda tek başına kullanılan kelimeler birleşik kelime halini alırken önceki yapılarını koruyamamıştır.

⁴⁹ P. A Slepsov, *Yakutsko-Russkiy Slovar'*, Moskva, 1972, s. 318.

⁵⁰ Mustafa Öner, *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2015, s. 560.

⁵¹ Çetin Pekacar, *a.g.e.*, s. 386.

⁵² Ekrem Arıkoğlu, *a.g.e.*, s. 82.

⁵³ Radloff, bu kelimeyi *çarığ* olarak yazmış ve 1. Yargak 2. Yarū kelimelerine gönderme yapmıştır. Yarū'nun ham deri Yargak'ın ise kürk, eskimiş deri, ham deri gibi birkaç anlamı vardır. Detaylı bilgi için bk. Friedrich Wilhelm Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Turk Dialecte*, (Cilt:3), Mouton Publishers, Gravenhage, 1960., *çarıg*: s. 1864, *yargak*: s. 136, 137., *yarū*: s. 131.

⁵⁴ Marek Stachowski, *Dolganischer Wortsatz*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 1993, s. 98.

⁵⁵ Ufuk Tavkul, *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s. 141.

⁵⁶ M. Ya. Hamzayev, *Türkmen Dilinin Sözlüğü*, Türkmenistan SSR İlimlar Akedemiyası, Aşgabat, 1962, s. 855.

⁵⁷ Talat Tekin, *a.g.m.*, s.63.

⁵⁸ Orçun Ünal, *a.g.e.*, s. 99-100.

⁵⁹ Gülsüm Killi, "Hakas Türkçesinin Ağzları", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2002, s. 62.

⁶⁰ Nadejda N. Kurpeşko Tannagaşeva, Şükrü Halûk Akalın, *a.g.e.*, s. 129.

Türkmence *yarı* kelimesi, Oğuz grubunda birden fazla heceli kelimelerin sonundaki *ğ/g* sesinin düşmesinden dolayı *yarıg* kelimesinden gelişmiştir. Tatarca *yarı*, Kumukça *yari* ve Karaçay-Malkarcaki *carı* ise Kıpçak grubu Türk lehçelerinde son seste *-ğ* sesinin bulunmaması dolayısıyla *-ğ* sesinin düşmesiyle veya *-ğ>w* üzerinden *-w* sesinin erimesi ile oluşmuş olmalıdır. Fakat *yarıw* veya *carıw* şeklinde bir kullanımı tarihî ve modern Kıpçak lehçelerinde görmediğimiz için *-ğ* düşmesiyle oluşması daha muhtemeldir. Tarihî ve modern Kıpçak lehçelerinde geçen *yarı/yari/carı* şekilleri Tekin'in *yarı+sa* "yarasa" diye ayırdığı *yarı* "deri" kelimesiyle alakalı olabileceği gibi bu lehçede son ses *-g* sesinin düşmesi dolayısıyla *yarıg*'tan gelişmiş de olabilir. Yine Doğu Türkçesinde geçen *yarı* "dağarcık, deri" kelimesi Tekin'in *yarı+sa* çözümlemesindeki *yarı* ile alakalı olabilir. Fakat Doğu Türkçesinin Orta Asya'da yaşayan bütün Türklerin yazı dili olması dolayısıyla Kıpçak Türkçesinden ödünçlenmiş de olabilir. Bu konuda kesin bir şey söylemek zordur. Ancak diğer lehçelerdeki (Yakutça: *sarī*, Dolganca: *harī*, Altayca (Radloff sözlüğünde) *yarū*, Şorca: *çarıg*, Hakasça: *çarığ*, Teleütçe: *d'āru*) kullanımların *yarıg*'tan çeşitli ses hadiseleri ile gelişmiş olduğu açık olduğundan ve metnimizde *yarıg* kelimesi geçtiğinden biz Kıpçak Türkçesindeki *yarı/yari/carı* şekillerinin *-g* düşmesiyle oluştuğunu, Doğu Türkçesindeki *yarı* kelimesinin ise Kıpçak Türkçesinden ödünçleme olduğunu düşünüyüz.

Değerlendirme

"Deri kanat" manasına gelen *yarıg kanat* tamlaması, tarihî metin ve sözlüklerimizde geçmeyen üzerinde çalıştığımız eserin her iki nüshasında ise yalnızca bir kere geçen eskicil bir kullanımdır. Tarihî ve modern Türk lehçelerindeki *yarı kanat*, *yarkanat*, *yarganat*, *carganat*, *sarī kınat* vb. şekiller bu tamlamadan her lehçenin kendine özgü ses hadiseleriyle gelişmiştir. Fakat tarihi metinlerden tanık gösterilemediği için Yakutçadaki *sarī kınat* şekli hariç diğer kullanımların **yarı kanat* veya **yar kanat*'tan veyahut şüpheli olarak *yarıg kanat*'tan geliştiği düşünülmüştür. Memlûk Kıpçak Türkçesi ile günümüz Türkmence ve Tatarcasında kullanılan *yarı*, Karaçay-Malkarca *carı*, Kumukçada *yari* kelimeleri son ses *-g* sesinin bu lehçelerde düşmesinden dolayı *yarıg*'tan gelişmiştir. Modern lehçelerden Şorca *çarıg* Hakasça *çarığ*, Yakutça *sarī*, Teleüt ağzı *d'āru*, Dolganca *harī*, *yarıg*'tan çeşitli ses hadiseleri ile oluştuğu bu lehçelerin ses kurallarının bilinmesi ile kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bugün Kıpçak lehçelerinde ve Türkmencede seslik iz bırakmayan *yarıg* kelimesi diğer lehçelerde görüldüğü üzere hep seslik iz bırakmıştır. *Yarıg* kelimesi *kanat* kelimesi ile önce sıfat tamlaması oluşturmuş ve ardından da birleşik kelime halini almıştır. Birleşik kelime halini alırken fonetik olaylar neticesinde yapısını koruyamamış ve Türk lehçelerinde bulunan kurallı ses değişimleri sonucu *yarkanat*, *yargānat*,

çarhanat, *jarganat*, *sarî kınat* gibi şekillere girmiştir. Tarihî metin incelemelerinin büyük bir dikkatle yapılması ve daha önce çalışılan tarihî metinlerin titizlikle incelenmesi, modern Türk lehçelerinde yaşayan bazı kelimelerin nasıl geliştiği hakkında bize önemli kanıtlar sunacaktır.

Kısaltmalar

EDPT	: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteen-Century Turkish
ETSY	: <i>Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov</i>
DLT	: Divanu Lugati't-Türk
DM	: Dürretü'l-Mudiyye
İH	: El-İdrak Haşiyesi
İM	: İrşadü'l-Müluk
KTS	: Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
TMEN	: Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen
YA	: Yusuf Ağa Nüshası
TS	: Topkapı Sarayı Nüshası
TZ	: Tuhfetü'z-Zekiyye

Kaynakça

- AĞCA, Ferruh. *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı (Metin-Aktarma-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım)*, TKAE Yayınları, Ankara, 2016.
- ARAT, Reşit Rahmeti. *Eski Türk Şiiri*, TTK Yayınları, Ankara, 2007.
- , *Atebetü'l-Hakayık*, Ateş Basımevi, İstanbul, 1951.
- ARGUNŞAH, Mustafa. Galip GÜNER. *Codex Cumanicus*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2015.
- ARIKOĞLU, Ekrem. *Örneklî Hakasça-Türkçe Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- ATA, Aysu. *Nehcü'l-Feradis III. (Dizin-Sözlük)*, TDK Yayınları, Ankara, 1998.
- , *Türkçe İlk Kur'ân Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*, TDK Yayınları, Ankara 2004.
- , *Şişaşı'l-Enbiyâ (Dizin)*, II. Cilt, TDK Yayınları, Ankara, 1997.
- ATALAY, Besim. *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*, TDK Yayınları, İstanbul, 1945.
- ATANIYAZOV, Sultaşa. *Türkmen Diliniñ Sözköki (Etimologik) Sözlügi*, Aşgabat, 2004.
- AYAZLI, Özlem. *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap*, TDK Yayınları, Ankara, 2012.
- , *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*, TDK Yayınları, Ankara, 2016.
- BAMMATOV, Z.Z. *Kumksko-Russkiy Slovar*, Moskva 1969.
- BANG, W. ve A. V. Gabain. *Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der türkischen Turfan-Texte*, Berlin, 1931.
- BASKAKOV, N. A. *Nogaysko-Russkiy Slovar'*, Moskva 1963.
- , *Karakalpaksko-Russkiy Slovar'*, Moskva, 1958.

BERBERCAN, Mehmet Turgut. "Babur'un Hâtıratında Geçen Hayvan Adları ve Bunların Türk Dili Açısından Değerlendirilmesi," İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008.

CLAUSON, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford, Oxford University Press, 1972.

---, *Sanglax: a Persian Guide to the Turkish Language*, London, 1960.

CAFEROĞLU, Ahmet. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2011.

ÇAĞBAYIR, Yaşar. *Ötügen Türkçe Sözlük (Tap-züz, Osmanlıca Dizin 5)*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2007.

ÇETİN, Engin. *Altun Yaruk Sekizinci Kitap*, Karahan Kitabevi, Adana, 2017.

---, *Altun Yaruk Yedinci Kitap*, Karahan Kitabevi, Adana, 2012.

DİLÇİN, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2013.

DOERFER, Gerhard. *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, 4. Cilt, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1963.

EKER, Süer. "Özbekistan'da Oğuzca Bir Diyalekt: Güney Harezmi-Oğuzcası", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)*, S. 5, (2006), s. 113-128.

EKMEN, Botan Cudi. "Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Organ Adları", İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2018.

ELMALI, Murat. *Dasakarmapathavadanamala*, TDK Yayınları, Ankara, 2016.

ERASLAN, Kemal; Osman F. Sertkaya; Nuri Yüce. (Haz.) *Kutadgu Bilig: İndex*, 3. Cilt., TKAE Yayınları, İstanbul, 1979.

ERCİLASUN, Ahmet Bican (Editör). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, Ziyat AKKOYUNLU. *Divanu Lugati't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, TDK Yayınları, Ankara, 2014.

GABAIN, A. von. *Eski Türkçenin Grameri*, çev. Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara, 2007.

GULCALI, Zemire. *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikayesi (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*, TDK Yayınları, Ankara, 2013.

GÜNER, Galip. *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013.

HAMZAYEV, M. Y.; S. Altayev; G. Atayev; G. Açilova; V. Mesgudov ve A. Meretgeliyev. *Türkmen Diliniñ Sözlüğü*. Türkmenistan İlimler Akademiyası Dil Bilim İnstitutı, Aşkabat, 1962.

KARGI ÖLMEZ, Zuhul. *Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, Simurg Yayınları, Ankara, 1996.

RADLOFF, Friedrich Wilhelm. *Versuch eines Wörterbuches der Turk Dialecte*, (4. Cilt), Mouton Publishers, Gravenhage, 1960.

RÄSÄNEN, Martti. *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, 1969.

ROSS, E. Denison. *Kuş isimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü*, çev. Emine Gürsoy-Naskali, TDK Yayınları, Ankara, 1994.

SLEPTSOV, P. A. *Yakutsko-Russkiy Slovar'*, Moskva, 1972.

STACHOWSKI, Marek. *Dolganischer Wortschatz*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 1993.

ISKAKOV, A.I.; R. Sızdıkova; Şora Ş. Sarıbayev; *Kazak Tilinin Kısaşa Etimologiyalık Sözdigi*, Almatı, Kazak SSR'nin Gılım Baspası, 1966.

KAÇALİN, Mustafa Sinan. *Niyâzî, Nevayî'nin Sözlere ve Çağatayca Tanıklar*, TDK Yayınları, Ankara, 2011.

KARA, Funda. *Muhammed Ya'kub-ı Çingî, Zebân-ı Türki (Kelür-nâme)*, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2011.

KAYA, Ceval. *Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)*, TDK Yayınları, Ankara, 1994.

KİLLİ, Gülsüm. "Hakas Türkçesinin Ağızları", Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2002.

KOÇ, Kenan. Ayabek Bayniyazov ve Vehbi Başkapan. *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

KÜÇÜKBALLI, Fatih Numan. "Wilhelm Radloff'un 'Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy' Adlı Sözlüğündeki Altay Lehçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi (Ses Bilgisi-Karşılaştırmalı Sözlük)", Selçuk Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2018.

LE COQ, A. Von. *Türkçe Mani Elyazıları (Manichaika)*, C. 1, çev. Fuat Köseraif, TDK Yayınları, İstanbul, 1936.

LEVİTSKAYA, L. S. *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov: Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovı na bukvi "C, J, Y" (=ESTYa/IV)*, Nauka, Moskva, 1989.

MAHMUTOVA, L. Y. *Tatar Telenen Dialektologik Süzlege*, Kazan, 1969.

MEYDAN LAROUSSE, 12. Cilt., Meydan Yayınevi, İstanbul, 1973.

NASKALİ (GÜRSOY), Emine, Muvaffak DURANLI. *Altayca Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

MÜLLER, F. W. K. Annemarie von GABAIN. *Çaştani Bey Hikayesi*, çev. S. Himran, Bürhaneddin Erenler Basımevi, İstanbul, 1945.

---, *Uygurca Üç Hikâye*, çev. S. Himran, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1946.

NADALYAEV, V. M.; D. M. Nasilov; E. R. Tenişev; A. M. Şçerbak, *Drevnyeturkskiy Slovar'*, Akademiya Nauk SSSR, Leningrad, 1969.

ODA, Juten. *A Study of the Buddhist Sūtra Called Säkiz Yükmäk Yaruq Or Säkiz Törlügin Yarumış Yaltrimış in Old Turkic*, (Berliner Tüfantepte; 33.), Brepols, Turnhout, 2015.

ÖLMEZ, Mehmet. *Altun Yaruk 3. Kitap (=5. Bölüm)*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Ankara, 1991.

---, *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları (Metin-Çeviri-Sözlük)*, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2012.

ÖNER, Mustafa. *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2015.

ÖZBAY, Betül. *Huastuanıft (Manihaist Uygurların Tövbe Duası)*, TDK Yayınları, Ankara, 2014.

ÖZERTURAL, Zekine. "Maniheist Uygur Metinlerinin Dil Özellikleri ve Sözvarlığı", Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış YL Tezi), Ankara, 1996.

ÖZŞAHİN, Murat. *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2017.

- PEKACAR, Çetin. *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2011.
- RADLOFF, Friedrich Wilhelm. *Versuch eines Wörterbuches der Turk Dialecte*, 3. Cilt, Mouton Publishers, Gravenhage, 1960.
- RAHİMİ, Farhad. *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, 2. Cilt, Akçağ Yayınları, Ankara, 2018.
- RYUMINA-SIRKAŞEVA, L.T. ve N.A. Kuçığaşeva. *Teleüt Ağzı Sözlüğü*, Çev. Şükrü Haluk Akalın ve Çaştegin Turgunbayev, TDK Yayınları, Ankara, 2000.
- SAĞOL YÜKSEKKAYA, Gülden. *Harezm Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük.)* 2. Cilt, Marmara Üniv., Türkiyat Araştırmaları Enst., İstanbul, 1993.
- SEYDAKMATOV, K. *Kırgız Tilinin Kısaça Etimolojikalık Sözdüğü*, İlim Yayınları, Frunze, 1988.
- TABAKLAR, Özcan ve Saidbek BOLTABAYEV. "Çağatayca Mevahib-i Aliyye (Tefsir-i Hüseyini) Tercümesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 57, Sayı: 57, (2017), s. 237-258.
- TANNAGAŞEVA, N.N.K. ve Şükrü Halûk AKALIN. *Şor Sözlüğü*, Çukurova Üniversitesi, Adana, 1995.
- TAVKUL, Ufuk. *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2000.
- TEKİN, Şinasi. *Uygurca Metinler II: Maytrısimit*, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara, 1976.
- , *Uygurca Metinler I: Kuanşi İm Pular*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum, 1960.
- TEKİN, Talat. *XI. Yüzyıl Türk Şiiri*, TDK Yayınları, Ankara, 2017.
- , *Orhun Yazıtları (Kültigin, Bilge Kağan, Tonyukuk)*, Bilgesu, Ankara, 2018.
- , "Türk Dillerinde Ökseste y- Türemesi", *Türk Dilleri Araştırmaları*, S. 4, (1994), s. 51-66.
- TOPALOĞLU, Ahmet. *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır-Arası" Kur'an Tercümesi 2. Cilt (Sözlük)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1978.
- TOPARLI, Recep. Hanifi VURAL. Recep KARAATLI. *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2007.
- , *İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtin*, TDK Yayınları, Ankara, 1992.
- , *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye (Türk Dilinde Parlak İnci)*, TDK Yayınları, 2003.
- TULUM, Mehmet Mahur. Kenan Azılı. *Edgü Ögü Tigin Anyıg Ögü Tigin (İyi Niyetli Şehzade-Kötü Niyetli Şehzade)*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015.
- TURAN, Fikret. *Bahşâyîş Bin Çalça, Bahşâyîş Lügati*, TDK Yayınları, Ankara, 2017.
- , *Kelimetullâh Hâce Pâdişâh, Çağatayca Manzum Sözlük Nisâb-ı Kutbiyye*, TDK Yayınları, Ankara, 2019.
- TURGUT, Hüseyin. "Şeyh Süleyman Efendi-i Buhari Lügati-ı Çağatay ve Türki-i Osmani (Cild-i evvel) Adlı Eserin Transkripsiyonu", Trakya Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış YL Tezi), Edirne, 1995.
- TÜRK DİL KURUMU. *Derleme Sözlüğü*, XI. cilt, TDK Yayınları, Ankara, 1993.
- UÇAR, Erdem. "Altun Yaruk Sudur, V. Kitap, Berlin Koleksiyonundaki Fragmanların Transliterasyonu ve Transkripsiyonu Açıklamalar ve Dizin", Ege Üniv. Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2009.

USTA, Zerrin. *Eski Uygur Türkçesinin Sözcük Hazinesi*, Ordu Üniv. Sosyal Bilimler Enst. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), 2012.

ÜNAL, Orçun. "Klasik Moğolca Söz Varlığında Türkçe Kökenli Kelimeler ve Türkçe-Moğolca Ses Denklikleri", Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enst., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2016.

ÜNLÜ, Suat. *Batı Türkçesi Kur'an Tercümelere Sözlüğü*, Eğitim Kitabevi, Konya, 2012.

---, *Harezm-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, 2012.

---, *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya, 2013.

VERBITSKIY, V. *Slovar Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Tyurkskogo Yazıka*, Kazan, 1884.

VASILIEV (CARGISTAY), Yuriy. *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 1995.

YILDIRIM, Fikret. *İrk Bitig ve Orhon Yazılı Metinlerin Dili*, TDK Yayınları, Ankara, 2017.

YILMAZ, Selçuk. "M. Pavet de Courteille'nin "Dictionnaire Turk-Oriental" Adlı Sözlüğünün Türkiye Türkçesine Çevirisi ve Leksikolojik İncelemesi", Ordu Üniv., Sosyal Bilimler Enst., (Yayımlanmamış YL Tezi), 2016.

ZIEME, Peter. *Manichaisch-Türkische Texte*, (Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients. Berliner Tüfante; V), Akademie-Verlag, Berlin, 1975.

Yazar Bilgileri

Ahmet Aksu

Araştırma Görevlisi

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Eski Türk Dili Anabilim Dalı

Beyazıt, İstanbul

E-mail: ahmet.aksu@istanbul.edu.tr